

Омельян Прицак

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ

(1886—1967)

(У першу річницю смерті Івана Крип'якевича)

Дня 21 квітня, 1967 р. помер у Львові один з найбільших істориків України Іван Петрович Крип'якевич.

Він народився у Львові дня 25 червня 1886 р., в сім'ї емігранта з Холмщини о. д-ра Петра Крип'якевича, заслуженого українського греко-католицького теолога та письменника (1857—1914).

В 1904 р. І. К-ч почав студії історії України на львівському ун-ті під проводом Михайла Грушевського (1866—1934). Вже у слідуючому році (1905) появилася друком його перша наукова праця п. н. «Матеріяли до історії торгівлі Львова», а саме в «Записках НТШ». Ця праця була написана на семінарі Михайла Грушевського. Грушевський зразу звернув увагу на молодого талановитого студента і доручив йому з рамені Археографічної Комісії НТШ збирати архівні матеріяли до історії Козаччини у Кракові (1906—1907), Варшаві (1910) та Москві (1911). Одну частину своїх матеріялів видав І. Крип'якевич вже у 1908 р. як 8-ий том «Жерел до Історії України-Руси». Вони обіймали документи по рік 1631 і дали молодому вченому можливість розвіяти одну історичну легенду, а саме питання про т. зв. Баторієві вольності.

Університетські студії закінчив І. Крип'якевич в р. 1908, а в р. 1911 одержав ступінь доктора філософії. Завдяки тодішнім обставинам він не міг остатися при університеті і мусів перейти на працю як учитель історії в середній школі (1909—10 Рогатин; 1912—1928 Львів; 1929—1934 Жовква; 1934—1939 Львів).

Одначе не зважаючи на те, він продовжував свою наукову роботу в українських наукових інституціях.

В р. 1911 І. К-ч був обраний дійсним членом НТШ, найвищої тодішньої укр. наукової інституції. Підчас існування укр. держави його покликано в 1919 р. на посаду доцента історії України до новозаснованого Укр. Державного Ун-ту в Кам'янці Подільській. Одначе дальші політичні події не дали змоги І. К-чеві переїхати туди.

В рр. 1921—23 І. К-ч брав участь в роботі Українського Таємного Ун-ту у Львові, керуючи катедрою історії України. Ту саму посаду він займав опісля у зреорганізованій Укр. Греко-кат. Богословській Академії у Львові (1929—1939).

У 1934 р. І. К-ч був обраний керівником історично-філософської секції НТШ та редактором «Записок НТШ» та інших видань названої секції; на тій посаді остався аж до примусової ліквідації НТШ в р. 1939.

Крім головства секції І. Крип'якевич керував роботою історичної комісії НТШ, зокрема Комісією Старої Історії України та Комісією джерелознавства. Ця остання — його креація, була своєрідним субститутом семінара історії України і українці-студенти львівського ун-ту — в якому за польської влади не було катедри історії України — мали змогу дістати вишкіл в методі та специфічних проблемах історії України, як доповнення до своєї університетської програми.

Подібну працю продовжував І. К-ч у Львові в часах німецької окупації (1941—44) у значно тяжчих умовах: львівський ун-т був закритий і навіть приватна українська наука мусіла перейти в підпілля.

Прилучення Західної України до СРСР (1939 та 1944) поставило перед І. К-чем дуже важливі завдання: стояти на сторожі чистоти і гідности української науки у дуже специфічних обставинах. Йому доручено зорганізування та керування катедри історії України у Львівському ун-ті (що тепер став Ун-том ім. І. Франка) та зорганізування і керування львівського відділу Інституту Історії АН УРСР (на базі істор. комісії зліквідованого НТШ); в рр. 1944—1946 І. К-ч був ще деканом історичного факультету Ун-ту ім. І. Франка.

В р. 1946 почалися репресії у відношенні до І. К-ча, що тривали по 1951 р.

Він мусів оставити свій улюблений Львів. Засуджений на заслання він — з огляду на стан здоров'я — не був висланий на Сибір, але мусів жити у злиднях у Києві, розлучений із голодуючою найближчою сім'єю (1946—1948). В р. 1948 І. К-ч дістав дозвіл повернутися до Львова на погано оплачувану посаду співробітника в Музею Етнографії та Художнього Промислу (1948—1950).

Реабілітація І. Крип'якевича почалася в 1951 р., очевидно в системі готування тристалитного ювілею Переяславської Угоди. Йому доручено завідування відділом історії України у новоствореному Ін-ті Суспільних Наук (новий варіант Львівського філіялу АН УРСР), а в р. 1953 керівництво усього Ін-ту.

В р. 1958 І. Крип'якевич був обраний дійсним членом АН УРСР по кафедрі історії України.

І. Крип'якевич займає спеціальне місце в українській історіографії. Він учений надзвичайно широкого діапазону. Він не тільки історик усіх епох, археограф, історіограф, історіософ і немає ділянки у всіх сферах історії укр. культури де б він своїми роботами не вніс значного вкладу.

І. К-ч автор понад 600 наукових праць. На жаль більшість із них розפורшені по більше чим 60 різних видань, в тому щоденних

газет, популярних тижневиках, місячниках та календарях. Така була судьба укр. вченого, зокрема поміж двома світовими війнами, що приходилося друкувати наукові праці без наукового апарату, у популярній формі, за браком зрозуміння у громадянства для потреб укр. науки.

Але кожна зовнішньо-популярна стаття І. К-ча це — завжди дорогоцінна перлина. Кожний рядок її опертий на всебічному знанню перводжерел із новими відважними горизонтами.

Зібрання його наукової спадщини, що готується комітетом для української студії Гарвардського Ун-ту, покаже нам наглядно його велич. Покищо ми можемо тільки приблизно схарактеризувати творчість того велетня науки.

Вона розподіляється принаймні на 7 відділів. Перші — це праці синтетичного характеру: історія укр. культури, історія України (остання версія вийшла на еміграції під іменем «Холмського»), історія укр. світогляду, укр. побуту, війська тощо, численні статті в укр. енциклопедіях.

Слідуюча група — це численні популярні та шкільні підручники історії України, на яких виховувалися покоління укр. молоді. І. К-ч безсумніву найбільший популяризатор історії України.

Спеціальну увагу І. К-ча притягали помічні науки та методологія історії України. Чи це була б бібліографія, джерелознавство, архівістика, дипломатика, книгознавство, хронологія, сфрагістика, палеографія — у всіх тих ділянках находимо його дорогоцінні вклади. Особливо близькі його серцю були історична бібліографія, історична географія та краєзнавство. Він усе життя невпинно збирав матеріали, готовив колективні підприємства зі своїми учнями. На жаль більшість із тих матеріалів пропали, як напр. підготовані в рр. 1937—1939 велика та настільна бібліографії історії України.

Четверта ділянка дослідів І. К-ча була козацька доба. Про його праці із історії Козаччини до 1631 р. ми вже згадували вище. Але у центрі його уваги була велична постать Богдана Хмельницького та створена тим великим гетьманом українська держава.

І. К-ч подарував укр. нації свої клясичні «Студії над державою Богдана Хмельницького», повну збірку документів Богдана Хмельницького та синтетичну монографію про самого гетьмана, що на жаль могла появитися тільки у редакції, на яку він не мав впливу.

П'ята ділянка — це історія його Львова. Як ми бачили вище, І. К-ч почав свою наукову кар'єру «Матеріалами до історії торговлі Львова». Він воскрешував тіні Русинів-владителів у Львові, Львівської Русі пол. 16 ст., цехових і не-цехових львівських робітників — даруючи нам десятки нарисів, статей і наукових розвідок. Настільною книжкою кожного львов'янина (і не тільки львов'янина) остануться на все його «Історичні проходи по Львові».

Шоста ділянка — це місцева історія. Тут на перше місце видвинулися дві вузькі батьківщини І. К-ча: його Галичина та Холмщина його предків.

Остання ділянка — це видавнича діяльність. І. К-ч загально відомий як редактор наукових журналів та видань, в першу чергу інституцій, де він працював: НТШ, Укр. Видавництва (Львів-Краків) та інститутів АН УРСР. Але скала його діяльності як видавця далеко ширша. Там побіч «Історичного Вісника», органу студентів Українського Таємного Ун-ту у Львові (1923), чи «Ілюстрованої України» (Львів 1913) находимо ще «Туристику і краєзнавство» (Львів 1925), а потім «Дзвінок», ілюстровану часопись для дітей і молодіж (Львів 1911—1914).

Іван Крип'якевич займає спеціальне місце в укр. науці. Зарядженнями Провидіння йому було дозволено не тільки дожити глибокого віку, але і не покидати творчої праці до самої смерті. Він являє собою цілу епоху. Рідкі в нас — але не тільки в нас — є випадки, що вчений активно працює протягом 63 років.

На жаль гірка чаша українського науковця не оминула й Івана Крип'якевича.

Його діяльність, яку можна розділити на дав періоди — один до 1939 р. (1904—1939) і другий після 1939 р. (1939—1964) — була гамована специфічними обставинами.

До 1939 р. він хоч і мав свободу вислову — не міг з неї зробити повного вжитку. Не займаючи університетської катедри, без матеріальної бази реалізації своїх широко закромених плянів, він міг давати науці — при усіх своїх титанічних зусиллях — лише фрагменти свого потенціалу.

Від 1939 р., маючи теоретично до диспозиції і університетські катедри і інститути Академії Наук — він був обмежений суворою цензурою чужого режиму, що не тільки не був зацікавлений у розвою українських гуманістичних наук, але й робив усе, щоб до такого розвою не допустити.

Одначе, у всіх обставинах Іван Крип'якевич зумів досягнути максимум можливого. Він виховав до 1939 р. і після 1939 р. покоління укр. істориків, передав їм свій творчий запал, досвід праці десятиліть, та повагу до гуманістичних дисциплін.

Можна сміло сказати, що українська історична наука в Україні ледве чи могла б пережити своє «время люте» — якщо у Львові і Києві не променявала б своїм авторитетом та лицарською шляхетна постать великого вченого Івана Крип'якевича.

Закінчуючи цих кілька слів не можу не згадати його величчя як учителя. Його відношення до своїх учнів було незвичайно тепле й сердечне, при задержанні потрібної дистанції. Хоч зайнятий заробковою працею та численними науковими та громадськими справами, він усе був до диспозиції своїх вихованців. Не розпоряджаючи сам грошовими ресурсами він використовував усі свої зв'яз-

ки для того, щоб хоч частково допомогти грошево одному із своїх безгроша студентів, хоч та невдячна роля поміж студентами та інституціями з капіталом але без зрозуміння вартости для науки знову пожерала його і так обмежений час.

Я сам був свідком, як в рр. 1936—1939 І. К-ч кожного тижня, принаймні кілька разів, заходив до створеної ним історичної робітні джерелознавчої комісії НТШ і дізнавався про справи своїх учеників. При тому він ніколи не з'являвся без подарка. Переживаючи з молодим адептом науки усі хвилини під'яому та розчарувань він усе мав із собою або якесь рідкісне видання (за яким даний молодий вчений безуспішно шукав), або принаймні кілька бібліографічних карточок з цінними інформаціями, які даний студент міг перочити.

А що найважливіше: він заставляв молодого кандидата на історика від самого початку мати ширшу перспективу на предмет свого досліду, розрізнявати центральні проблеми від маргінальних. Сам пригадую собі той шок, який довелося мені пережити зимою 1937/38 р. Тоді я опрацьовував архівні та друковані матеріяли відносно особи політичної приятельки гетьмана Івана Мазепи, княгині Анни Хольської (що була зв'язана різними вузлами зі Львовом). Як велике було мое розчарування, коли показавши своєму учителеві гори зібраного мною матеріялу, я дістав від него як відповідь, що він не може тепер зі мною говорити про мої проблеми, бо я їх власне ще не знаю! Я, що зібрав працю тижнів оці гори матеріялів! Зобачивши мою реакцію І. К-ч з лагідною усмішкою додав, що за яких 10 днів, коли я виеліміную з моєї гори принаймні 9/10 менше важних матеріялів і оставлю тільки те, що дійсно важне, він з приємністю пройде зі мною усі проблеми. Протягом слідуєчих 10 днів я днями й ночами проходив через мої дорогоценності. Прочитував кожну записку по 10 і більше разів, стараючись її врятувати як дуже важну для зрозуміння даної проблеми. Але наказ був наказ. Одна селекція замінила другу — і за 10 днів я не тільки перфектно оволодів усім матеріялом, але мені відкрилися очі на дійсні проблеми.

Для мене як і для всіх своїх учеників Іван Петрович Крип'якевич останеться на завсіді дорогим вчителем і другом. «Johannes de fabulis» — як він звик себе називати в нашому колі.